

بررسی نقش کتاب های فارسی در شکل گیری هویت ملی در کودکان مقطع ابتدایی

سید حمیدرضا هاشمیان

(کارشناسی ارشد رشته مشاوره خانواده، قائن، ایران)

(Hamidreza.h1995@yahoo.com)

بتول هاشمیان

(کارمند رسمی آموزش و پرورش، گناباد، ایران)

b.hashemian1355@yahoo.com

چکیده

موضوع هویت و تقویت هویت ملی از جمله مسائلی است که هر جامعه ای به آن نیاز اساسی دارد. در ایران نیز در سال های اخیر موضوع هویت، هویت بخشی و تقویت هویت ملی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما در رسیدن به این هدف باید راه های بسیاری پشت سر گذاشته شود. از آن جا که آموزش موضوعات گوناگون در سنین کودکی موثرتر است، لذا دبستان به عنوان اولین جامعه رسمی آموزشی نقش پررنگ تری در تقویت هویت ملی کودکان دارد. در مقاله حاضر، مولفه های هویت ملی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی در سال تحصیلی 97_1396 بررسی شده اند. هدف از این پژوهش شناسایی میزان پرداختن به موضوع هویت ملی، دینی (اسلامی)، مذهبی (شیعی) و محلی در این کتاب ها بوده است. روش تحقیق تحلیل محتوا و حجم نمونه 254 مطلب درسی و 632 عکس در کتاب های اول تا ششم مقطع ابتدایی است. یافته ها بیانگر این مطلب است که در 68 درصد از کل مطالب موجود و 59/5 درصد از کل عکس ها به مولفه های هویت توجه شده است. بررسی ها نشان دادند 52 درصد مطالب، مولفه های هویت ملی و 40 درصد مولفه های دینی (اسلامی)، هم چنین 51/7 درصد از عکس ها مرتبط به هویت دینی و 41/8 درصد مرتبط با هویت ملی بوده اند. نتیجه تحقیق نشانگر این موضوع است که در کتاب های فارسی مقطع دبستان به موضوع هویت محلی توجه بسیار ناچیزی شده است.

کلید واژه ها: هویت ملی، هویت دینی، هویت مذهبی، هویت محلی، کتاب های فارسی مقطع ابتدایی.

مقدمه و بیان مسأله

از گذشته، آدمی در پی کسب ویژگی ها و خصایص منحصر به فردی است که موجب تمایز بین خود و سایرین شود و برای به دست آوردن هویت ذاتی و درونی و نیز هویت بیرونی و جهانی تلاش کرده است (ایشانی و حاج حسینی، ۱۳۹۵). هویت دربردارنده ی دو بعد فردی و جمعی است، که دسته ای از هویت جمعی به به هویت ملی معطوف یافته است که در قالب آن، فرد بسیاری از تعلقات، تعهدات، وابستگی ها، وفاداری ها و احساسات خود را نسبت به سرزمین خود بروز می دهد. در این میان با توجه به اینکه در هر جامعه ای احساس تعلق و تعهد تک تک افراد، نسبت به آن جامعه اهمیت دارد نیاز است مسئولان هر جامعه ای نسبت به تقویت هویت ملی گام های اساسی بردارند. با اشاره به این موضوع که ایجاد حب و علاقه نسبت به هر چیزی در سنین پایین تر سریع تر و موثرتر انجام می شود، باید توجه داشت که زیربناهای درست و استواری جهت ایجاد و تقویت هویت ملی و میهن دوستی در کودکان به ویژه در سنین ابتدایی ایجاد نمود. مدرسه به عنوان اولین جامعه ی رسمی آموزشی در ایجاد احساس تعلق به میهن و ملیت و نیز تقویت هم بستگی اجتماعی و هویت بخشی نقش اساسی دارد و کتاب های درسی به عنوان محتوای رسمی آموزشی نقش پررنگ تری در شکل گیری هویت ملی دارد (منصوری و فریدونی، ۱۳۸۸).

حال مسئله ای که با آن مواجه می شویم این است که کتاب های درسی به عنوان اصلی ترین محتوای آموزشی تا چه میزان توانسته است در زمینه تقویت و تلقین هویت ملی، وفاداری و تعهد و انسجام ملی موثر واقع گردد؟ برای پاسخ دادن به این سوال از گذشته تا کنون تحقیقات مختلفی در حیطه مولفه های مختلف هویت ملی ایرانی انجام گرفته است (ملایی نژاد، ۱۳۸۲).

پژوهش حاضر با عنوان بررسی نقش کتاب های فارسی در شکل گیری هویت ملی در کودکان مقطع ابتدایی، در پی پاسخ دادن به این سوال است که کتاب های فارسی مقطع ابتدایی به عنوان محتوای اصلی در آموزش کودکان به ویژه در مقطع ابتدایی چه نقشی در هویت بخشی به کودکان به ویژه در مقطع ابتدایی دارد و تا چه اندازه توانسته است مولفه های هویت، شامل مولفه ملی (ایرانی)، مولفه دینی (اسلامی)، مولفه مذهبی (شیعی) و مولفه محلی را در محتوای خود شامل متون و تصاویر دربرگیرد؟

پیشینه پژوهش

با توجه به این که اهمیت موضوع هویت، هویت شناسی و هویت ملی بر همگان آشکار است، بر همین اساس تحقیقات بسیاری هم در حیطه این موضوع صورت گرفت؛ که در این مقاله به چند مورد از تحقیقات انجام شده اشاره شده است: _ در پژوهش صالحی و شکیباییان در سال ۱۳۸۶ با عنوان بررسی میزان توجه به مولفه های هویت ملی در ۲۷ جلد کتاب درسی دوره آموزش ابتدایی که با هدف شناسایی میزان توجه به مولفه های مرتبط با هویت ملی انجام شد، یافته ها بیانگر این مطلب بود که در کتاب های درسی ابتدایی توجه متعادلی به مفاهیم و مولفه های هویت ملی صورت نگرفته است و متن درس ها و تصاویر کتاب درسی نمی تواند نقش پر رنگی در شکل دهی هویت ملی در کودکان داشته باشد (صالحی و شکیباییان، ۱۳۸۶).

_ هم چنین در پژوهش حقیقتیان با عنوان هویت ملی و برخی عوامل موثر بر آن در بین دانش آموزان مقطع متوسطه استان اصفهان در سال ۱۳۸۹، نتایج حاکی از این بوده است که میان هویت ملی دانش آموزان و رشته تحصیلی آن ها ارتباط معناداری وجود دارد، ولی میان محتوای کتاب های درسی با برنامه های آموزشی، پایگاه اقتصادی_ اجتماعی خانواده و هویت ملی دانش آموزان رابطه معناداری وجود ندارد (حقیقتیان، ۱۳۸۹).

_ تحقیق دیگری که در ارتباط با این موضوع به انجام رسیده است، پژوهش لقمان نیا با عنوان جایگاه هویت در نظام آموزش و پرورش ایران در سال ۱۳۸۸ می باشد که نتایج آن نشان می دهد هویت ملی در نظام آموزشی ایران جایگاه مطلوبی ندارد و با

توجه به این که این موضوع در تمام زمینه ها با توسعه و پیشرفت ملی ارتباط ناگسستنی دارد، باید مورد تجدیدنظر واقع گردد (لقمان نیا، ۱۳۸۸).

در پژوهش دیگری که شاهسنی در سال ۱۳۸۶ بر روی کتاب های فارسی مقطع ابتدای انجام داده است، یافته ها نشان می دهد در این کتاب ها ارزش های دینی و سیاسی دارای بیشترین فراوانی هستند و از سوی دیگر فراوانی ارزش های ملی بسیار کمتر از حد انتظار بوده است (شاهسنی، ۱۳۸۶).

هم چنین پژوهش منصوری و فریدونی با عنوان تبلور هویت ملی در کتب درسی بررسی محتوایی کتاب های فارسی دوره ابتدایی، که در سال ۱۳۸۸ انجام شده؛ یافته های نشان داده است که میزان توجه به مقوله های هویت ملی در کتاب های مقطع ابتدایی، در حدود ۷ درصد کل محتوای کتاب ها بوده است که بخش ناچیزی را تشکیل می دهد. مولفه هایی که در این پژوهش به عنوان مصادیق هویت ملی در نظر گرفته شده، عبارت اند از: فرهنگ (آداب و رسوم، اعیاد و جشن های ملی)، مشاهیر و نویسندگان ایرانی، اساطیر ایرانی، هنر و معماری ایرانی، آثار تاریخی، مفاهیم وطن پرستی، ادبیات ایران و تاریخ ایران (منصوری و فریدونی، ۱۳۸۸).

هاشمی و قربانعلی زاده نیز در پژوهش خود با عنوان هویت ملی در کتاب های فارسی در دوره ابتدایی، به این نتیجه رسیدند که در کتاب های فارسی دوره ابتدایی، ۱۱۷۱ مورد به مفهوم هویت ملی اشاره شده است که از این میزان حدود ۵۰ درصد به کتاب فارسی پایه ششم تعلق دارد. در یافته های این تحقیق اشاره شده بعد ارزش های ملی با ۴۵/۹ درصد از بیشترین و بعد نماد ملی با ۷/۱۷ درصد از کمترین میزان فراوانی برخوردار بوده است. مصادیق ابعاد هویت ملی در این پژوهش موارد زیر می باشند: نماد، ارزش میراث فرهنگی، مشاهیر و شخصیت ها، وقایع و رخداد های ملی (هاشمی و قربانعلی زاده، ۱۳۹۳).

چارچوب نظری و عملی

تعاریف نظری:

هویت: هویت به معنای حقیقت شیئی یا شخص که مشتمل بر خصلت جوهری او باشد؛ و به معنای شخصیت، ذات، هستی و وجود نیز آمده است (عمید، ۱۳۶۵). در اصطلاح عامه؛ هویت دربردارنده ی مفهوم زیر است: آن چه موجب شناسایی شخص، ایل یا ملتی شود، هم چنین هویت پاسخی است به چیستی و کیستی هر فرد و بنابراین هویت وسیله شناسایی خصوصیات فردی و رفتاری است. در واقع هویت مرزی میان خود و بیگانه را مشخص می کند و گروه را از برون گروه متمایز می کند (گل محمدی، ۱۳۸۰).

هویت ملی: هویت ملی مشخصات ویژگی هایی است که جامعه ای را از جوامع دیگر متمایز می کند. هویت ملی دربرگیرنده مجموعه ای از وابستگی ها و پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و حماسی که اعضای جامعه به آن ها افتخار می کند. هویت ملی بالاترین سطح از هویت است که برای رسیدن به آن تمامی افراد جامعه باید درک روشن و مشخصی از هویت ملی داشته باشند و نسبت به جامعه ای که در آن زندگی می کنند احساس تعلق، تعهد و وابستگی نشان دهند (ذوالفقاری، ۱۳۸۶).

تعاریف عملی:

هویت: واژه هویت دربرگیرنده مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، فرهنگی، زیستی، فلسفی، روانی و تاریخی یکسان است که به معنای همانندی و واحد بودن اعضای گروهی با یکدیگر است و سبب می شد اعضای چنین گروهی در ماهیت زمانی و مکانی مشخصی از سایر گروه ها و افراد متمایز گردند (الطائی، ۱۳۷۸).

هویت ملی: منظور از این، میزان احساس تعلق، تعهد و از خود دانستن عناصر اصلی ملیت ایرانی است. این مشخصه ها با تأکید بر بعد فرهنگی آن، شامل موارد زیر است: میراث فرهنگی، فرهنگ و سبک زندگی، نمادهای ملی و عشق به وطن و احساس افتخار به هویت تاریخی (ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵).

هویت دینی: منظور از هویت دینی، احساس تعلق و تعهد فرد به فرهنگ، اصول، باورها و اجتماع دینی است (حاجیان، ۱۳۸۸). هویت دینی موارد زیر را در برمی گیرد: اعتقادات دین اسلام، اعمال و احکام دینی، سرگذشت اسلام تاکنون، سیره پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) (ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵).

روش تحقیق

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا از جمله روش هایی است که عموماً برای تحلیل منابع مکتوب از جمله: کتاب ها، نقاشی ها، وبگاه ها و منابع حقوقی به کار می رود. امروزه این روش، معمولاً برای تحلیل دیگر اشکال منابع اطلاعاتی شامل: مصاحبه ها و اطلاعات منابع دیداری و شنیداری به کار می رود (منصوری و فریدونی، ۱۳۸۸). در تحقیق حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوا تمامی واژه ها، تصاویر، نثرها، داستان ها، روانخوانی ها و شعرهای موجود در جامعه ی آماری پژوهش مورد بررسی قرار گرفته اند.

داده های تحقیق با استفاده از شمارش کلمات مربوط به هویت ملی در کتاب های فارسی اول تا ششم مقطع ابتدایی به دست آمده است. پس از گردآوری داده ها، با استفاده از نرم افزار SPSS به تحلیل داده ها پرداخته شده است.

جامعه ی آماری

در این تحقیق، تمام کتاب های فارسی از پایه اول تا ششم ابتدایی که در سال ۹۵_۱۳۹۴ توسط وزارت آموزش و پرورش به چاپ رسیده مورد بررسی قرار گرفته است. حجم نمونه ۲۵۴ مطلب درسی و ۶۳۲ عکس در کتاب های فارسی اول تا ششم مقطع ابتدایی است.

یافته های تحقیق

مطالب کتاب درسی

در جدول شماره ۱، میزان مطالب مرتبط با مولفه های هویت که در کتاب های درسی موجود می باشد، آورده شده است. نتایج بیانگر این مطلب است که در ۶۸ درصد مطالب، مولفه های هویت وجود دارد و در مابقی مطالب این مولفه ها دیده نشده است.

جدول شماره ۱، توزیع فراوانی مطالب مرتبط با مولفه های هویت در کتاب های فارسی

میزان ارائه مولفه های هویت	فراوانی	درصد
مولفه های هویت در مطالب کتاب درسی دیده می شود.	۱۷۲	۶۸
مولفه های هویت در مطالب کتاب درسی دیده نمی شود.	۸۲	۳۲
مجموع	۲۵۴	۱۰۰

بر اساس یافته های گنجانده شده در جدول شماره ۲، در مجموع مطالب مرتبط با مولفه های هویت، ۵۲ درصد مطالب مرتبط با هویت ملی است که سهم بیشتری نسبت به موارد دیگر به خود اختصاص داده است. پس از هویت ملی، هویت دینی با ۴۰ درصد، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. مطابق جدول زیر، نکته قابل توجه سهم بسیار کم هویت محلی است که تنها ۲/۶ درصد است.

جدول شماره ۲، توزیع فراوانی انواع هویت ها در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی

درصد	فراوانی	انواع هویت هایی که مورد بررسی قرار گرفته اند
۵۲	۹۰	هویت ملی
۴۰	۶۹	هویت دینی (اسلامی)
۵/۴	۹	هویت مذهبی (شیعی)
۲/۶	۴	هویت محلی
۱۰۰	۱۷۲	مجموع

جدول شماره ۳، نشانگر مولفه های هویت ملی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی است. مطابق جدول زیر، ۴۰ درصد مطالب مرتبط با فولکلور، داستان و ضرب المثل های ایرانی است که در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی، نسبت به سایر مولفه های هویت ملی بیشتر به چشم می خورد.

جدول شماره ۳، توزیع فراوانی مولفه های فرهنگی هویت ملی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی

درصد	فراوانی	مولفه های هویت ملی
۴۰	۳۶	فولکلور، داستان ضرب المثل های ایرانی
۲۴/۵	۲۲	مفاخر و اسطوره های ملی
۱۵/۴	۱۴	عشق و حب به وطن
۸/۹	۸	نمادها و سمبل های ایرانی
۴/۴	۴	آداب و رسوم ایرانی
۳/۲	۲	اماکن و هویت جغرافیایی
۳/۶	۳	آیین های انقلابی
۱۰۰	۹۰	مجموع

جدول شماره ۴، بیانگر مولفه های مرتبط با هویت دینی است. مطابق جدول زیر، ۷۵/۴ درصد مطالبی که مولفه های دینی در آن ها به چشم خورده مرتبط با باورها و اعتقادات دینی است.

جدول شماره ۴، توزیع فراوانی مولفه های هویت دینی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی

درصد	فراوانی	مولفه های هویت دینی
۷۵/۴	۵۲	باورها و اعتقادات دینی و اسلامی
۱۲/۷	۹	تاریخ و سیره پیامبر(ص)
۷/۵	۵	آیین ها و آداب و رسوم دینی، شیوه زندگی دینی
۴/۴	۳	مفاخر، اسطوره ها، نمادها و اماکن دینی
۱۰۰	۶۹	مجموع

جدول شماره ۵، مولفه های هویت مذهبی را نشان می دهد. همان طور که ملاحظه می شود؛ مطابق جدول زیر، باورها و اعتقادات مذهبی، ۶ مورد از مولفه های هویت مذهبی (شیعی) را دربر گرفته است.

جدول شماره ۵، توزیع فراوانی مولفه های هویت مذهبی (شیعی) در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی

فراوانی	مولفه های هویت مذهبی (شیعی)
۶	باورها و اعتقادات مذهبی
۱	آیین های مذهبی
۱	تاریخ و سیره ائمه اطهار(ع)
۱	مفاخر و اسطوره ها
۹	مجموع

عکس های کتاب های فارسی

جدول شماره ۶، نشانگر تعداد عکس هایی که با مولفه های هویتی ارتباط دارد. بر مبنای جدول مذکور، ۵۹/۵ درصد از عکس های موجود در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی با مولفه های هویت مرتبط است.

جدول شماره ۶، توزیع فراوانی و درصد ارتباط عکس ها با مولفه های هویتی

مقوله ها	فراوانی	درصد
با مولفه های هویت ارتباط دارد	۳۷۶	۵۹/۵
با مولفه های هویت ارتباط ندارد	۲۵۶	۴۰/۵
مجموع	۶۳۲	۱۰۰

جدول شماره ۷، نشانگر میزان انواع هویت ها در مجموع عکس های موجود در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی است. بر اساس جدول زیر، ۵۱/۷ درصد عکس های کتاب های فارسی مرتبط با مولفه های هویت دینی، ۴۱/۸ درصد مرتبط با مولفه های هویت ملی، ۳/۵ درصد مرتبط با هویت مذهبی (شیعی) و ۳ درصد مرتبط با هویت محلی است.

جدول شماره ۷، توزیع فراوانی و درصد مولفه های هویت در عکس های کتاب های فارسی مقطع ابتدایی

مولفه های هویت	فراوانی	درصد
هویت دینی (اسلامی)	۱۹۵	۵۱/۷
هویت ملی	۱۵۷	۴۱/۸
هویت مذهبی (شیعی)	۱۳	۳/۵
هویت محلی	۱۱	۳
مجموع	۳۷۶	۱۰۰

بحث و نتیجه گیری

در مقاله حاضر، به بررسی محتوای کتاب های فارسی پایه اول تا ششم دبستان، شامل متون و تصاویر پرداخته شده است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا در پی دست یافتن به این هدف بوده که کتاب های فارسی مقطع ابتدایی تا چه حد توانسته اند مولفه های هویت؛ شامل هویت ملی (ایرانی)، هویت دینی (اسلامی)، هویت مذهبی (شیعی) و هویت محلی را در قالب کلمات و تصاویر پوشش دهد.

از مجموع ۲۵۴ مطلب موجود در کتاب های فارسی اول تا ششم، ۶۸ درصد با مولفه های هویت مرتبط است. در این میان، مولفه هویت ملی (ایرانی) با ۵۲ درصد نسبت به سایر مولفه های هویت سهم بیشتری را به خود اختصاص داده است و پس از آن مطابق یافته های آورده شده در جدول شماره ۲، هویت دینی (اسلامی) ۴۰ درصد، هویت مذهبی (شیعی) به میزان ۵/۴ درصد و هویت محلی به میزان ۲/۶ درصد به دست آمده است. نکته قابل ذکر، توجه کم کتاب های فارسی به مولفه هویت محلی است که با توجه به رویکرد تغییر از تمرکز آموزشی به نیمه متمرکز شدن محتوا و هم چنین تأثیر شکل گیری هویت محلی در در عمیق هویت بخشی ایرانی؛ نیاز است اهمیت بیشتری برای آن قائل شد.

در قسمت تصاویر کتاب های فارسی اول تا ششم ابتدایی، از میان ۶۳۲ تصویر، ۵۹/۵ درصد با مولفه های هویت مرتبط بوده است. در بررسی مولفه های هویت در میان تصاویر کتاب های درسی این نتیجه به دست آمد که برخلاف متون کتاب درسی، مولفه دینی (اسلامی) هویت بیشتر از مولفه ملی (ایرانی) به چشم می خورد؛ به طوری که از مجموع تصاویر کتاب های فارسی، ۵۱/۷ درصد مرتبط با مولفه دینی (اسلامی) هویت، ۴۱/۸ درصد مرتبط با هویت ملی (ایرانی)، ۳/۵ درصد مرتبط با هویت مذهبی (شیعی) و تنها ۳ درصد مرتبط با هویت محلی است.

با توجه به یافته های این پژوهش، ملاحظه می شود به خوبی به مولفه های هویت ایرانی_ اسلامی در کتاب های فارسی اول تا ششم مقطع ابتدایی توجه شده و کتاب های فارسی می توانند نقش پررنگی در شکل گیری هویت ملی و اسلامی در کودکان مقطع ابتدایی داشته باشند. نتایج تحقیق حاضر با هیچ یک از تحقیقات گذشته هم خوانی ندارد و این به معنای این است که کتاب های فارسی از گذشته تاکنون، پیشرفت خوبی در زمینه بهبود محتوا در جهت تقویت انسجام، تعلق، تعهد و وفاداری ایرانی و اسلامی داشته است.

نکته دیگری که شایان ذکر است، مسئله توجه کم محتوای کتاب های فارسی دبستان به مولفه های هویت مذهبی (شیعی) و مولفه های هویت محلی می باشد. برای توجیه کمبود توجه به مولفه های هویت محلی به طور مستقل و واضح می توان به اصل نظام آموزشی که نظامی متمرکز است؛ اشاره نمود و بدین طریق مسئله را رفیع نمود که کتاب درسی با توجه به نظام آموزشی متمرکز مسئولیت هویت بخشی ملی را بر هویت بخشی محلی ارجح می داند و نیز مسئله کمبود توجه به هویت مذهبی (شیعی) را با این استدلال که در جامعه ایرانی که اکثریت شیعه آن را پوشش می دهد اما سایر اقلیت مذهبی نیز در آن زندگی و تحصیل می کنند، کتاب درسی به عنوان محتوایی جهت ایجاد انسجام ملی و اسلامی بیشتر مسئولیت ایجاد همبستگی و وحدت بخشی را دارد و بر ایجاد دوستی و هم پیمانی با هم وطنان اهل تسنن دارد.

منابع

- _ الطائی، علی، بحران هویت قومی در ایران، تهران: نشر شادگان.
- _ حقیقتیان، منصور، غضنفری، احمد، تکه اکبرآبادی، پروانه، ۱۳۹۰، هیت ملی و برخی عوامل موثر آن بین دانش آموزان مقطع متوسطه اصفهان، جامعه شناسی کاربردی، دوره ۲۲، ش ۴۱، ۸۲_ ۷۱.
- _ ذوالفقاری، حسن، ۱۳۸۶، هویت ایرانی و دینی در ضرب المثل های فارسی، فصلنامه مطالعات ملی، س ۸، ش ۲، ۵۲_ ۲۷.
- _ شاهسنی، شهرزاد، ۱۳۸۶، تبیین سازوکارهای مولفه های جامعه پذیری کتاب های علوم انسانی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان.
- _ صالحی، عمران، شکیباییان، طناز، ۱۳۸۶، بررسی میزان توجه به مولفه های هویت ملی در کتاب های درسی دوره آموزش ابتدایی، فصلنامه مطالعات ملی، س ۸، ش ۱، ۸۴_ ۶۳.
- _ عمید، حسن، ۱۳۶۵، ج ۳، تهران: امیرکبیر.
- _ کتاب های درسی فارسی اول تا ششم دبستان، ۱۳۹۵، تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- _ گل محمدی، احمد، ۱۳۸۰، جهانی شدن و بحران هویت، فصلنامه مطالعات ملی، س ۳، ش ۱۰، ۸۴_ ۱۳.
- _ لقمان نیا، مهدی، خامسان، احمد، ۱۳۸۹، جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران، تحقیقات فرهنگی، دوره ۳، ش ۲، ۱۷۱_ ۱۴۷.
- _ ملایی نژاد، اعظم، ۱۳۸۲، تعمیق هویت ملی از طریق برنامه درسی، مجله دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره ۴، ش ۱ (بهار و تابستان)، ۶۶۵_ ۶۴۳.
- _ منصوری، علی، فریدونی، آریتا، ۱۳۸۸، تبلور هویت ملی در کتب درسی؛ بررسی محتوایی کتاب های دوره ابتدایی، فصلنامه مطالعات ملی، س ۱۰، ش ۳۸، ۴۷_ ۲۶.
- _ هاشمی، سید ضیاء، قربانعلی زاده، مژده، ۱۳۹۳، هویت ملی در کتب فارسی دوره ابتدایی، فصلنامه مطالعات ملی، س ۱۵، ش ۶۰، ۷۱_ ۴۹.

Archive of SID